

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ Й ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ
ІМЕНІ ПРОФЕСОРА Є. ПЕТУХОВА
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

*До 20-річчя
Державної науково-педагогічної
бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського*

Регіональні виміри розвитку освітнього простору в Україні

*Збірник матеріалів
науково-методологічного семінару з історії освіти*

23 жовтня 2019 року

Київ – 2019

*Затверджено до друку вченою радою
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського,
протокол № 16 від 19 листопада 2019 р.*

Редакційна колегія:

Березівська Л. Д. (голова редкол.), доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Лапаєнко С. В., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Сухомлинська О. В., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Тарнавська С. В., кандидат історичних наук, завідувач відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Бібліографічний редактор:

Самчук Л. І., завідувач відділу наукової інформаційно-бібліографічної діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Літературний редактор:

Хопта С. М., кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Рецензенти:

Янченко Т. В., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка;

Агалєць І. О., кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Р-32 Регіональні виміри розвитку освітнього простору в Україні : зб. матеріалів наук.-методол. семінару з історії освіти, 23 жовт. 2019 р. / НАПН України, Від-ня заг. педагогіки та філософії освіти, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [та ін. ; редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Лапаєнко С. В., Сухомлинська О. В., Тарнавська С. В.]. – Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2019. – 32 с. – До 20-річчя Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Збірник містить матеріали, в яких стисло викладено наукові повідомлення учасників науково-методологічного семінару з історії освіти «Регіональні виміри розвитку освітнього простору в Україні», що відбувся в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського 23 жовтня 2019 року.

Редколегія не несе відповідальності за зміст публікацій. Відповідальність за зміст публікацій несе автор.

УДК 37(477):005.745(082)

© Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського, 2019

ЗМІСТ

Березівська Л. Д. Педагогічна регіональна історіографія як поняття	4
Зайченко І. В. Про сучасні регіональні дослідження розвитку сільськогосподарської освіти в Україні у ХІХ – на початку ХХ століття	6
Коляда Н. М. Педагогічне краєзнавство в контексті регіонального виміру історії вітчизняної освіти	7
Петренко О. Б. Роль «Словника термінів педагогіки, психології та шкільного адміністрування» П. Горещького (1928) в становленні терміносистеми історії української освіти	8
Радул О. С., Філоненко О. В. Педагогічні персоналії Кіровоградщини в бібліографічних покажчиках і каталогах	10
Баліка Л. М. Форми роботи шкільних бібліотек з учнівською молоддю у процесі розвитку інтересу до читання: до проблеми змістового наповнення поняття	12
Міхно О. П. Каталог «Українська дитяча література 1930-х років у фондах Педагогічного музею України» крізь призму регіонального підходу	13
Олійник В. В. Українознавчий компонент в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти Подільської губернії (1917–1921)	14
Орищенко І. О. Викладання курсу історії України за підручником О. Я. Єфименко крізь призму регіоналістики	16
Петрощук Н. Р. Трудове навчання в закладах середньої освіти Київської губернії (друга половина ХІХ ст.): історіографія питання	18
Стельмашук Ж. Г. Річні звіти як джерело дослідження проблеми виховання дисциплінованості учнів жіночих та чоловічих шкіл м. Рівного (1943–1954 рр.)	19
Страйгородська Л. І. Краєзнавчі бібліографічні посібники у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як джерельна база здійснення регіональних розвідок	21
Тарнавська С. В. Роль часопису «Освіта» (1918–1919, м. Кам'янець-Подільський) у проведенні регіональних історико-педагогічних досліджень	23
Хопта С. М. Основні часописи Українського педагогічного товариства «Рідна школа» (1881–1939 рр.) у книжковому русі Галичини	24
Бондарчук О. Б., Палійчук Р. І. Журнал «Новим шляхом» (1927–1930 рр.) як джерело дослідження регіональних особливостей Кубанського краю	26
Кропочева Н. М. Регіональне бібліотекознавство у сучасній соціально-комунікаційній структурі територіальної громади: еволюція дослідницьких підходів	27
Петренко І. Ф. Матеріали регіональних учительських з'їздів як джерело вивчення питання про облаштування класних кімнат (60–80-ті рр. ХІХ ст.)	28
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	30

Педагогічна регіональна історіографія як поняття

Із проголошенням незалежності України актуалізувалися дослідження різних аспектів історії освіти регіонального характеру, особливістю яких є обмеження конкретними географічними межами. У 1995–2014 рр. загалом в Україні було захищено 120 дисертацій, із них 115 кандидатських [1, с. 165]. До здобутків таких досліджень відносимо введення до наукового обігу документів, переважна кількість яких виявлена в обласних і міських архівах, а також регіональних періодичних видань, на основі яких встановлено специфічні особливості розвитку того чи іншого освітнього процесу або явища. Завдяки цим дослідженням у науковому просторі з'явився масив різних типів наукових праць (статті, посібники, монографії, дисертації), які сукупно становлять педагогічну регіональну історіографію. Осмислення змісту цього поняття, на нашу думку, сприятиме розробленню теоретико-методологічних засад означеного міждисциплінарного наукового напрямку, зокрема уникненню дублювання тем історико-педагогічних розвідок, визначенню їхньої наукової новизни.

Історіографічний огляд свідчить, що проблему історичної регіоналістики вивчають відомі українські історики (Я. Верменич, Я. Калакура, І. Колесник, В. Смолій та ін.). Теоретико-методологічні основи цього напрямку обґрунтовує відділ історичної регіоналістики Інституту історії України НАН України, напрацювання якого важливі для розроблення педагогічної регіоналістики. Крім того, зазначимо, що в Україні виходить щорічний збірник наукових праць «Регіональна історія України» (із 2007 р., головний редактор – В. Смолій, відповідальний редактор – Я. Верменич).

Історики педагогіки (Л. Березівська, Л. Ваховський, Л. Голубнича, І. Коваленко, Н. Коляда, В. Курило, С. Лобода, О. Сухомлинська, В. Федяєва та ін.), вивчаючи цю проблему, доводять важливість і перспективність педагогічної регіоналістики як напрямку історико-педагогічних розвідок. Про полярність міркувань щодо об'єкта, предмета, методики регіональної історії освіти свідчать результати Всеукраїнської науково-практичної конференції «Історико-педагогічні дослідження: регіональний вимір» (Див.: Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія «Педагогічні науки»: зб. наук. пр., 2006) [4].

Для розуміння змісту цього питання варто окреслити дефініцію «історична регіоналістика». Я. Верменич вважає, що це «міждисциплінарний науковий напрям, що вивчає процеси життєдіяльності людських спільнот і комунікативних зв'язків у територіальній площині, у межах регіонів, що історично склалися; аналізує взаємодію географічних, економічних, демографічних, екологічних, соціокультурних та інших процесів у регіональному вимірі» [2]. Поняття «регіональна історіографія» у широкому розумінні, на думку вченої, «це науковий напрям, який предметно досліджує закономірності становлення і розвитку історичної думки в певних усталених регіонах і процес дослідження регіональної специфічності» [3, с. 252]. Водночас вона визначає об'єктно-предметну сферу історіографії регіональних досліджень як вивчення одночасно в двох вимірах –

хронологічному й хорологічному (просторовому) – доробку істориків і представників суміжних галузей наукового знання, які жили та працювали в певному регіоні й своїми працями істотно збагатили уявлення про історичний процес, його специфічні регіональні особливості [3, с. 253].

Історик педагогіки І. Коваленко розглядає історико-педагогічну регіоналістику як «специфічний міждисциплінарний напрям сучасної історико-педагогічної науки, який максимально наближений до «історичної регіоналістики» та користується спільним із нею поняттєвим інструментарієм, який потребує відповідної модифікації» [6, с. 209]. Погоджуючись із цією думкою, розглянемо зміст поняття «педагогічна регіональна історіографія».

На основі аналізу праць істориків та істориків педагогіки можна зробити висновок про те, що педагогічна регіональна історіографія в широкому розумінні – це науковий напрям, який предметно досліджує закономірності становлення й розвитку історії освіти та педагогічної думки в певних ustalених регіонах задля виявлення регіональної специфічності; у вузькому – це сукупність напрацювань істориків освіти й працівників суміжних галузей із різних проблем історії педагогіки, освіти (освітні процеси та явища, педагогічна думка), які жили й працювали в конкретному регіоні та своїми розвідками збагатили уявлення про розглядуваний процес і його специфічні регіональні особливості в певний історичний період.

Вважаємо перспективним подальший розвиток педагогічної регіональної історіографії як окремого наукового напрямку та складника історії педагогіки з урахуванням теоретичних здобутків сучасних українських і зарубіжних істориків з історіографії, історичної регіоналістики.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Проблеми освіти та виховання в діяльності київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – поч. XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Березівська Лариса Дмитрівна ; Ін-т педагогіки НАПН України. – Київ, 1998. – 212 арк. – Бібліогр.: арк. 174–189.
2. Верменич Я. В. Регіоналістика історична [Електронний ресурс] / Верменич Я. В. // Інститут історії України НАН України : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, 2019. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Rehionalistyka_istorychna (дата звернення: 18.10.2019). – Назва з екрана.
3. Верменич Я. В. Регіональна історіографія: зміст і структура поняття / Ярослава Верменич // Історіографічні дослідження в Україні : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2002. – Вип. 11. – С. 249–256.
4. Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. № 19, ч. 1. Історико-педагогічні дослідження / Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2006. – 267 с.
5. Голубнича Л. О. Регіональний вимір досліджень із педагогічної історіографії / Л. О. Голубнича // Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2013. – Вип. 63. – С. 25–30.
6. Коваленко І. Історико-педагогічні дослідження з позицій регіонального підходу: проблема поняттєвого визначення / І. Коваленко // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. / Криворіз. пед. ін-т ДВНЗ «Криворізький національний університет». – Кривий Ріг, 2017. – № 1. – С. 204–210.
7. Українська історико-педагогічна наука у дзеркалі тематики дисертаційних досліджень (1995–2014) : хронол.-темат. покажч. закордированих тем дис. дослідж. зі

І. В. Зайченко

До питання про кваліфікаційні ознаки педагогічної преси України другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Важливість регіональних історико-педагогічних досліджень відзначали В. Шамахов (1980), Е. Дніпров (1981), О. Сухомлинська (1999, 2007), М. Богуславський (1999).

В останні десятиріччя в Україні з'явилась низка дисертаційних досліджень, в яких розкривається історія розвитку сільськогосподарської освіти в окремих регіонах України у ХІХ – на початку ХХ ст.

Так, у 2007 р. М. В. Костюк у кандидатській дисертації «Становлення та розвиток сільськогосподарських освітніх закладів і дослідної справи Черкащини (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)», а в 2008 р. в однойменній монографії розкрив законодавче забезпечення аграрної освітньої діяльності, визначив типи сільськогосподарських навчальних закладів відзначеного регіону, проаналізував специфіку їх діяльності, зміст, організаційні форми підготовки кваліфікованих спеціалістів сільськогосподарської галузі, визначив внесок окремих педагогів у розвиток сільськогосподарської освіти і науки.

У кандидатській дисертації О. І. Михайлюка «Формування мережі і розвиток сільськогосподарських освітніх закладів Полтавщини в ХІХ – на початку ХХ століття» (2001) розкрито процес формування мережі і розвиток сільськогосподарських освітніх закладів Полтавщини в названій період.

Кандидатська дисертація Д. В. Рибченко «Формування мережі і розвиток сільськогосподарських освітніх закладів Київщини в ХІХ – на початку ХХ століття» (2004) присвячена аналізу процесу створення й діяльності мережі професійної аграрної освіти в місті Києві, розкриттю ролі Уманського сільськогосподарського училища у розвитку аграрної освіти.

У кандидатській дисертації У. І. Терлецької «Розвиток сільськогосподарської освіти в Чернігівській губернії (середина ХІХ – початок ХХ століття)» (2015) обґрунтовано періодизацію розвитку сільськогосподарської освіти, розкрито розвиток мережі сільськогосподарських навчальних закладів, проаналізовано організаційно-педагогічні засади загальноосвітньої і професійної підготовки учнів сільськогосподарських шкіл, розкрито особливості і форми поширення сільськогосподарських знань, визначено внесок окремих діячів у розвиток сільськогосподарської освіти та поширення сільськогосподарських знань серед селянства в регіоні.

Вищевідзначені дослідження створюють певні передумови для подальших досліджень більш широкого й глибокого характеру.

Аналіз джерельної бази дослідження розвитку сільськогосподарської освіти в Україні на окремих історичних етапах потребує окремого розгляду.

Педагогічне краєзнавство в контексті регіонального виміру історії вітчизняної освіти

У контексті наукового осмислення сучасних і розроблення нових підходів до історії вітчизняної та зарубіжної освіти набуває актуальності регіональний вимір, зокрема, дослідження проблем педагогічного краєзнавства.

Краєзнавство – інтегрований науково-освітній напрям, який спрямований на пізнання історико-географічних країв з метою їх культурно-духовного відродження й пошуку шляхів перспективного соціально-економічного розвитку на основі врахування історично закладених передумов розвитку (В. Обозний) [3]. Дослідження проблем краєзнавства здійснює Національна спілка краєзнавців України (НСКУ) – добровільна творча організація зі статусом національної всеукраїнської творчої спілки як суб'єкта творчої діяльності, що об'єднує краєзнавців – професійних дослідників і літописців рідного краю [2].

Педагогічний аспект краєзнавства відображає термін «педагогічне краєзнавство» – галузь історико-педагогічного знання про особливості розвитку освіти, науки, педагогічної думки, культури місцевого краю, вивчення, збереження та творче використання регіонального педагогічного досвіду в теорії та практиці сучасних освітніх закладів (Н. Побірченко) [1].

Розвиток фундаментальних і прикладних досліджень із проблем педагогічного краєзнавства – основна мета діяльності низки науково-дослідних структур. Зокрема, Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування Національній академії педагогічних наук України та Міністерству освіти і науки України, створеного в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини у 2006 р.

На базі Центру впроваджено інноваційний проект – Національно-патріотичний табір для студентської молоді «Дія» (далі – Табір «Дія»). Наразі працює XI зміна Національно-патріотичного табору для студентської молоді «ДІЯ» під гаслом «Наслідуймо видатних українців!», спрямована на висвітлення педагогічної діяльності видатних освітян України другої половини ХІХ – початку ХХ століття.

Список використаних джерел

1. Антологія педагогічного краєзнавства Черкаського краю : навч. посіб. / [за заг. ред. Побірченко Н. С.]. – Умань : Софія, 2008. – 342 с.
2. Національна спілка краєзнавців України [Електронний ресурс] : [сайт] / Добровільна творча організація «Національна спілка краєзнавців України». – Текст дані. – Київ, 2008– . – Режим доступу: <http://nsku.org.ua> (дата звернення: 06.09.2019). – Назва з екрана.
3. Обозний В. В. Краєзнавча підготовка вчителя: теоретичні і організаційно-практичні аспекти / В. В. Обозний ; за ред. Л. П. Вовк. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. – 254 с.

Роль «Словника термінів педагогіки, психології та шкільного адміністрування» П. Горецького (1928) становленні терміносистеми історії української освіти

Проблема формування термінології є характерною для будь-якої галузі людських знань. Педагогіка, історія педагогіки – це галузі, які постійно розвиваються: кількість досліджень, пов'язаних із педагогікою, надзвичайно велика. У зв'язку з цим неоднозначність, нечіткість, а інколи й відсутність необхідних термінів викликає серйозні труднощі як теоретичного, так і практичного характеру. Тому не виникає сумнівів у тому, що необхідність формування чіткої термінологічної бази, термінологічної визначеності є важливим завданням історії педагогіки. Водночас, оскільки процес еволюції, уточнення та збагачення педагогічної лексики є перманентним, то спроби формування усталеної термінології носять здебільшого дискусійний характер, попри те, що всебічне розкриття й тлумачення відповідних термінів було актуальним завжди.

Оскільки багато педагогічних явищ і закономірностей мають міжпредметний характер, педагогічну терміносистему варто розглядати як сукупність понять педагогіки та суміжних галузей науки, зокрема таких, як психологія, філософія, фізіологія, медицина тощо. Основним завданням сучасного термінознавства є практичний аспект – систематизація, упорядкування та стандартизація наявної наукової термінології шляхом створення галузевих словників, підручників, посібників, довідників тощо.

Винятково важливе значення для формування терміносистеми освіти мають педагогічні словники, головне завдання яких – стати узагальнюючим матеріалом для всебічного аналізу історико-педагогічних фактів, суспільних подій і явищ; для осягнення як освітнього процесу взагалі, так і пізнання історії освіти окремих регіонів зокрема. Адже в залежності від того чи іншого тлумачення певного терміна, може бути дана об'єктивна чи помилкова оцінка наявного феномену.

Спроби започаткувати систематичну наукову працю щодо власне української педагогічної термінології, її збагачення та приведення у відповідність із термінологією, прийнятою в розвинутих країнах світу, були здійснені ще у 20-х рр. ХХ ст. Серед низки педагогічних словників вигідно вирізняються «Словник педагогічних термінів» М. Васильківського (як додаток до українського перекладу «Хрестоматии современных педагогических течений» Я. Мамонтова. Х. 1926) [2] та «Словник термінів педагогіки, психології та шкільного адміністрування» (1928) лексиколога і лексолога П. Горецького [1].

Схарактеризуємо останній більш детально, позаяк визначення термінів, запропоновані у ньому, є досить чіткими та логічно обґрунтованими з огляду на регіональний, власне український вимір освіти.

Укладений Петром Йосиповичем Горецьким на початку ХХ ст. «Словник термінів педагогіки, психології та шкільного адміністрування» був заборонений і вилучений в радянські часи, перевиданий Інститутом енциклопедичних досліджень Національної академії наук України у 2008 р.

У передньому слові до словника зазначено: «Виготовляючи свого Словника, Педагогічно-Психологічна Секція мала на меті дати потрібний для широкої школи термінологічний матеріал *загальної педагогіки та педагогічної психології* (виділення укладача – О. П.), а також шкільного адміністрування й номенклатури» [1, с. 5].

Цікаво, що автори намагалися включити до словника Секція не лише терміни, які були поширені на території радянської України, а й регіональні термінологічні матеріали, зокрема галицькі, пояснюючи: «те, що в складі Секції є галичанин, до певної міри дало Секції змогу використати термінологічні досягнення в цій галузі Наддністрянської України» [1, с. 6].

Словник містить майже 4 тис. основних слів-термінів; з них біля 25 % нових укладених термінів. Важливим є те, що у словнику до переважної більшості російських термінів, які мають «суто-термінологічне» значення (педагогічне, психологічне чи шкільного адміністрування), додається український переклад, але без будь-якої ілюстрації, яка б більш наочно виявляла термінологічний зміст слова (наприклад, воспитатель – виховник); коли ж російське слово є «напів-термінологічне», близьке до слова побутового, але, «воно конче потрібне в педагогічному вжитку, тоді при його українському перекладі Секція дає коротке речення, що наочно виявляє зміст слова і його певне застосування в галузі педагогіки чи психології (напр. вытеснение – витиснення: витиснення потягів у підсвідому сферу)» [1, с.8]. Важливим є те, що при окремих термінологічних словах і майже завжди при перекладах тих російських термінів, що мають два або більше значень, до кожного українського перекладу цього значення російського слова у словнику пропонується коротка ілюстративна «фраза-офарблення», позаяк «жива фраза з термінологічним словом значить багато більше», ніж пояснення терміна та його переклад.

Крім однослівних термінів, у словнику подаються ще й терміни-словосполучення.

У словнику російські багатозначні педагогічні й психологічні терміни перекладаються різними українськими відповідниками: возбуждение – 1) (іннервация) – збудження; 2) (волнение) – зворушення; 3) (раздражение) – роздратування. Такий підхід унікав полісемії низки українських термінів.

У контексті проблеми регіонального виміру історії освіти вартий уваги той факт, що у передмові до словника пояснюється, чому саме тому чи іншому терміну надається перевага. Приміром, «метода чи метод? Формі «метод» треба дати перевагу перед формою «метода», в якій би мовній сфері ми не брали запозичення цього слова. Якщо виходити з сфери польської чи російської мови, вплив яких найлегше припустити (першої на Заході України, другої на Сході), то треба зважати на те, що в польській мові лексикографічні матеріали дають поруч форми «metoda» й форму «method», а, крім того, польська мова не може бути зразком послідовного віддавання тих слів грецької мови, що походять від грецького слова; у російській мові форма «метод» майже витиснула колись уживану форму «метода», а намагання декого з педагогів зберегти форми «метод» і «метода» з певною диференціацією значень успіху не має. Якщо виходити з сфери

західноєвропейських мов, то найприродніше виходити з сфери французької мови, звідки найприродніше припустити запозичення й інших слів того-ж походження; всі вони в українській мові існують у фонемі французької мови («епізод», «період», «синод»); рід французького слова не впливає на рід уживаної в українській мові форми. ... Зважаючи на це й бажаючи додержати послідовності у віддаванні слів, Комісія завела форму «метод» [1, с.9].

Цей словник й донині зберігає наукове та практичне значення, актуалізація його статей, на нашу думку, сприятиме виробленню розумних компромісів між прихильниками різних термінологічних систем. Сучасним педагогам варто бути обізнаними з загальноприйнятою педагогічною термінологією, пам'ятаючи при цьому про можливість існування різноманітних визначень, термінів та підходів до розгляду педагогічних явищ та процесів в історико-педагогічному контексті.

Сучасна педагогічна терміносистема не містить єдиних оцінок та визначень педагогічних явищ і процесів, концепцій й теорій, освітніх та виховних систем. Необхідність упорядкування педагогічної терміносистеми є важливою проблемою, яка вимагає з боку педагогів не лише системних знань певних термінів, але й вивчення її і в синхронному, і в діяхронному плані.

Список використаних джерел

1. Горецький П. Словник термінів педагогіки, психології та шкільного адміністрування : проєкт / П. Горецький; Укр. акад. наук України, Ін-т укр. наук. мови. – Київ : Держвидав України, 1928. – 120 с.

2. Мамонтов Я. Хрестоматія сучасних педагогічних течій / Яків Мамонтов ; [пер. М. Васильківського і Б. Щербатенко]. – Харків : Держвидав. України, 1926. – 636 с.

О. С. Радул, О. В. Філоненко

Педагогічні персоналії Кіровоградщини в бібліографічних покажчиках і каталогах

На початку ХХІ ст. своєрідною формою автобіографічного персоніфікованого дослідження стали змістовні інформаційно-довідкові видання про громадських діячів, педагогів-просвітителів, які зробили вагомий внесок у розвиток освіти на Кіровоградщині (Єлисаветградщині). Це праці краєзнавця В. Боська «Історичний календар Кіровоградщини. Люди. Факти. Події» (2006–2014) [2–8], «Визначні постаті Степової Елади: до 250-річчя заснування фортеці Святої Єлисавети, міста Єлисаветграда та 65-річчя утворення Кіровоградської області» (2004) [1], Б. Кузика та В. Білошапки «Кіровоградщина: історія та сучасність центру України» (2005) [11], ювілейні видання Кіровоградського національного технічного університету (нині ЦНТУ) «Історія в особистостях. Кіровоградський національний технічний університет (1929–2009 рр.)» (2009) (уклад. В. Кропівний) [9], «Наші професори (1929–2009 рр.)» (2009) (уклад. В. Кропівний) [12]. У них подаються інформативно насичені короткі біографічні відомості про освітніх діячів регіону. Ознайомлення з ними дає уявлення про соціокультурне середовище, у якому формувалася і працювала інтелектуальна еліта краю.

Доповнюють відомості про життєвий та творчий шлях відомих педагогів Кіровоградщини критико-бібліографічні джерела. Так, у 2013 р. Кіровоградською обласною універсальною бібліотекою ім. Д. Чижевського видано ювілейний бібліографічний покажчик «Кіровоградська область: поступ розвитку» з нагоди 75-річчя утворення Кіровоградської області [10].

Заслуговують на увагу покажчики з вивчення творчої спадщини видатного педагога В. Сухомлинського – «Сухомлинський В. О. Бібліографія творів» (упоряд. Г. Сухомлинська, О. Сухомлинська) (1978) [15], «Сухомлинский В. А. Биобиблиография» (сост. А. И. Сухомлинская, О. В. Сухомлинская) (1987) [14], «Сухомлинський В. О. Біобібліографія. 1987–2000 рр.» (упоряд. Г. Сухомлинська, О. Сухомлинська (2001) [16], «Сухомлинський В. О. Біобібліографія. 2001–2008 рр.» (упоряд. Л. Заліток) (2008) [17] та ін.

Список використаних джерел

1. Босько В. М. Визначні постаті Степової Еллади: до 250-річчя заснування фортеці Святої Єлизавети, міста Єлисаветграда та 65-річчя утворення Кіровоградської області. Ч. 1 / В. М. Босько. – Кіровоград : Інформ. мережа, 2004. – 376 с.
2. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2007 рік. Люди. Події. Факти / В. М. Босько. – Кіровоград : Полімед-Сервіс, 2006. – 162 с.
3. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2008 рік. Люди. Події. Факти : іст.-краєзнав. вид. : довідник / Володимир Босько. – Кіровоград : Центр.-Укр. вид-во, 2007. – 244 с.
4. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2010 рік. Люди. Події. Факти: історична література / Володимир Босько. – Кіровоград : Центр.-Укр. вид-во, 2009. – 260 с.
5. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2011 рік. Люди. Події. Факти / Володимир Босько. – Кіровоград : Центр.-Укр. вид-во, 2010. – 256 с.
6. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2012 рік. Люди. Події. Факти / Володимир Босько. – Кіровоград : Центр.-Укр. вид-во, 2011. – 260 с.
7. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2013 рік. Люди. Події. Факти : іст.-краєзнав. вид. : довідник / Володимир Босько. – Кіровоград : Центр.-Укр. вид-во, 2012. – 256 с.
8. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2014 рік. Люди. Факти. Події / Володимир Босько. – Кіровоград : Центр.-Укр. вид-во, 2014. – 259 с.
9. Історія в особистостях. Кіровоградський національний технічний університет (1929–2009 рр.) : біогр. довід. / [уклад. В. М. Кропівний та ін.]. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2009. – 242 с.
10. Кіровоградська область: поступ розвитку : бібліогр. покажч. (до 75-річчя утворення Кіровоград. обл.) / Департамент культури, туризму та культур. спадщини Кіровоград. облдержадмін., Комунал. закл. «Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського». – Кіровоград, 2013. – 274 с.
11. Кузик Б. М. Кіровоградщина: історія та сучасність центру України : в 2 т. Т. 1 / Борис Кузик, Василь Білошапка. – Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2005. – 496 с.
12. Наші професори (1929–2009 рр.) : біогр. довід. / [уклад. В. М. Кропівний та ін. ; ред. М. І. Черновол]. – Кіровоград : КНТУ, 2009. – 124 с.
13. Світлі постаті минулих століть : бібліогр. покажч. / [уклад.: Л. Гурба, Н. Товстопят]. – Кіровоград : Кіровоград. ОЮБ ім. О. М. Бойченка, 2011. – 40 с.
14. Сухомлинский В. А. Биобиблиография / сост.: А. И. Сухомлинская, О. В. Сухомлинская. – Киев : Рад. шк., 1987. – 255 с.
15. Сухомлинський В. О. Бібліографія творів / упоряд.: Г. І. Сухомлинська, О. В. Сухомлинська. – Київ : Рад. шк., 1978. – 110 с.

16. Сухомлинський В. О. Біобібліографія. 1987–2000 рр. / упоряд.: Г. І. Сухомлинська, О. В. Сухомлинська; за ред. Н. О. Гажаман, Л. І. Ніколюк. – Київ: КНЕУ, 2001. – 128 с.

17. Сухомлинський В. О. Біобібліографія. 2001–2008 рр. / упоряд. Л. М. Заліток. Київ, 2008. – 196 с.

Л. М. Баліка

Форми роботи шкільних бібліотек з учнівською молоддю у процесі розвитку інтересу до читання: до проблеми змістового наповнення поняття

Пріоритетним завданням сучасних закладів освіти та шкільних бібліотек на фоні зниження зацікавленості читанням у сучасних школярів, на нашу думку, є діяльність, спрямована на формування в учнів інтересу до читання. Тому доцільно проаналізувати форми роботи шкільних бібліотек в історико-педагогічному аспекті задля актуалізації тих методів та методик, які реально сприяють розвитку інтересу до читання в учнів у процесі їхньої діяльності.

Поняття «зміст» і «форма» знаходяться в органічній єдності, є співвідносними поняттями, які відображають дві взаємозалежні, суперечливі сторони буття предмета, явища, процесу. Основою взаємозв'язку змісту і форми є положення про визначальну роль змісту. Форма нерозривно пов'язана зі змістом: зміст виражається через форму, нею ж обумовлюється. Це внутрішня і зовнішня організація змісту, спосіб його існування, який має певну визначеність, стабільність і самостійність. Форма не існує сама по собі, вона позбавлена будь-якої цінності, якщо не є формою змісту [2].

Форми діяльності шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання – це зовнішнє вираження спільної діяльності учнів, бібліотекарів і вихователів, спрямованої на вирішення поставлених завдань. У залежності від мети, завдань і кількості учасників форми діяльності шкільної бібліотеки поділяють на масові, групові, індивідуальні.

Аналіз відповідних джерел дає підстави стверджувати, що у досліджуваній період шкільні бібліотеки широко використовували різноманітні форми формування інтересу до читання в учнів. Ми схарактеризували ці форми, класифікувавши їх відповідно до зазначених критеріїв на масові (читацькі конференції; усні журнали; ранки-зустрічі; тижні книги; книжкові виставки; тематичні вечори; вечір запитань і відповідей; фестивалі; бюлетені; літературна лінійка; ярмарки; бібліотечні свята; конкурс малюнків; республіканський огляд робіт дитячих та шкільних бібліотек), групові (читання вголос; диспути; стінні газети; екскурсії; літературні подорожі; обговорення книг; літературні ігри, вікторини; конкурси, турніри; бібліотечні гуртки; бібліотечні та бібліографічні уроки; політичне інформування; літературний календар; інсценізація), індивідуальні (бесіди; анкетування; вивчення читацьких формулярів; індивідуальне керівництво читанням; щоденник читача; консультування; інформування; особистісна агітація книгою) [1, с. 132].

Отже, форми роботи шкільної бібліотеки – це варіанти організації її діяльності. Аналіз відповідних джерел дає підстави стверджувати, що шкільні бібліотеки в другій половині ХХ ст. ефективно використовували

різноманітні форми формування інтересу до читання в учнів. У залежності від мети, завдань і кількості учасників форми діяльності шкільної бібліотеки (масові, групові, індивідуальні), проаналізовані й ілюстровані конкретними прикладами з практики роботи шкільних бібліотек зазначеного періоду є до певної міри актуальними і при певній корекції можуть бути використані в сучасному освітньому просторі.

Список використаних джерел

1. Баліка Л. М. Розвиток інтересу до читання в учнів у процесі діяльності шкільних бібліотек в Україні (1962–1991 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Баліка Людмила Миколаївна ; Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. – Рівне, 2017. – 327 арк.

2. Філософський енциклопедичний словник / [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. – Київ : Абрис, 2002. – 750 с.

О. П. Міхно

Каталог «Українська дитяча література 1930-х років у фондах Педагогічного музею України» крізь призму регіонального підходу

У 2015 р. Педагогічним музеєм України започатковано видавничу серію «Бібліофонд Педагогічного Музею», мета якої – оприлюднення результатів наукового опрацювання фондів музею у формі каталогів книжкових музейних колекцій. Першими виданням у цій серії стали каталоги-путівники «Колекція «Українська дитяча книга 1885–1923 рр.» Педагогічного музею України» (2015) та «Українська дитяча книга 1920-х років у фондах Педагогічного музею України» (2017). У 2019 р. науковцями музею підготовлено черговий випуск серії – каталог-путівник «Українська дитяча література 1930-х років у фондах Педагогічного музею України».

У каталозі представлено книжкові видання та журнали для дітей, які вперше побачили світ у драматичний для української історії час – 1930-ті роки. Це особливий період в історії української дитячої літератури, що розвивалася у принципово відмінних суспільно-політичних умовах Західної та Радянської України.

Особливо помітні регіональні відмінності у дитячих періодичних виданнях. У Радянській Україні в 1930-х роках виходили такі дитячі журнали, як «Червоні квіти» (1923–1930, із 1931 – «Піонерія»), «Жовтень» (1928–1941, з 1948 – «Барвінок»), «Весела бригада» (1931–1937), «Знання та праця» (1929, з 1992 – «Наука і фантастика») та ін. Для них характерна ідеологічна спрямованість на виховання дітей у дусі комуністичної ідеї. Однак і тоді повчальні думки про корисність праці, про красу довкілля доносили своїми творами В. Бичко, Н. Забіла, М. Трублаїні, П. Тичина, О. Донченко, О. Іваненко та ін. Відзначимо, що в I пол. 1930-х років в радянській Україні ще публікувалися дитячі твори пізніше заборонених українських письменників – В. Винниченка, Б. Грінченка, М. Йогансена, М. Філянського, М. Хвильового та ін. Одним із відкриттів для укладачів каталогу стала публікація у журналі «Піонерія» за 1934 р. юнацького вірша Василя Сухомлинського (на момент виходу журналу у світ майбутньому педагогу було 15 років).

Активно розвивалася українська дитяча література на західноукраїнських землях, де виходили такі періодичні видання: «Світ дитини», «Дзвіночок», «Українська ластівка» та ін. Всі вони мали яскраво виражену національно-патріотичну спрямованість, користувалися великою популярністю і розповсюджувалися не лише на західноукраїнських землях, а й у діаспорі, зокрема у США, Канаді, Румунії, Чехословаччині. Прикметна ознака цих видань – наявність творів релігійної тематики. Флагманом видання книг для дітей на Західній Україні було видавництво «Світ дитини».

В. В. Олійник

Українознавчий компонент в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти Подільської губернії (1917–1921)

Нині в ході реформування загальної середньої освіти в умовах глобалізації й євроінтеграції важливим є впровадження українознавчого компонента в освітній процес закладів загальної середньої освіти. Про це йдеться у нормативних документах: Концепції середньої загальноосвітньої школи України Національної академії педагогічних наук України (2016), Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років (2016), Концепції Нової української школи (2016), Законі України «Про освіту» (2017) та ін.

З огляду на вищесказане доцільним буде проаналізувати період, коли українські уряди в 1917–1921 рр. проводили українізацію закладів загальної середньої освіти.

До питання вивчення українознавчого компонента в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти України у визначених хронологічних межах більшою чи меншою мірою у своїх працях звертаються сучасні історики педагогіки й історики Л. Березівська, Н. Гупан, О. Завальнюк, М. Кукурудзяк, М. Собчинська, О. Сухомлинська, Ю. Телячий та ін. [1; 2; 4; 5; 6; 10; 11; 12; 13; 14]. Проблеми реформування загальної середньої освіти на національних засадах досліджує Л. Березівська, що відображено в низці праць [3; 7; 8; 9; 10].

Зазначимо, що з початком 1917/18 н. р. почалась широка українізація початкових шкіл. Наприклад, у Волинській і Подільській губерніях у 1917 р. було українізовано і взято на державне утримання відповідно 31 і 37 нижчих початкових шкіл. У 1918/19 н. р. було відкрито громадами школи для першокласників у подільських селах Мазурівка, Заньківці, Тростянци, Михайлівка, Шуньків [19].

Відповідно до наказу МНО від 5 вересня 1919 р. хлоп'ячу російську школу в Кам'янці-Подільському об'єднали з українською гімназією ім. Степана Руданського. Об'єднана гімназія стала називатись Кам'янецька державна українська гімназія ім. Степана Руданського [19].

У серпні 1918 р. було видано урядовий закон про обов'язкове вивчення в усіх середніх комерційних, як і інших професійних, школах української мови і літератури, історії та географії України. У 1919 р. міністр освіти І. Огієнко постановив: збільшити кількість годин, відведених на українську мову в

випускних класах за рахунок зменшення з інших предметів; учителям випускних класів ознайомити учнів з українською термінологією та підручниками конкретно з предметів; вживати на лекціях українську мову [15; 16; 17].

У серпні 1919 р. МНО організовувало українські бібліотеки при середніх школах усіх типів. Робилася закупівля українських книжок, підручників і всього шкільного приладдя, друкованого українською мовою. Так, Кам'янець-Подільська українська гімназія ім. Степана Руданського до липня 1920 р. придбала 125 українських книжок [18; 19].

Підкреслимо, перед українською школою стояли важливі завдання: сприяти гармонійному розвитку всіх сил і здібностей учнів; розвивати в них активність щодо придбання знань і уміння користуватися набутими знаннями; виховувати повагу до рідного краю.

Отже, у закладах загальної середньої освіти Подільської губернії в 1917–1921 рр. поступово впроваджувався українознавчий компонент у зміст освіти і виховання, що сприяло формуванню в школярів національних якостей.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Ідея національно-патріотичного виховання школярів у добу Української революції: за матеріалами журналу «Вільна українська школа (1917–1920)» / Л. Д. Березівська // Рідна шк. – 2016. – Т. 1, № 1033. – С. 57–62.
2. Березівська Л. Д. Колекція журналу «Вільна українська школа (1917–1920)» як джерело мікроісторії освіти України / Л. Д. Березівська // Історико-педагогічний альманах / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини [та ін.]. – Умань, 2016. – Вип. 1. – № 22. – С. 4–9.
3. Березівська Л. Д. Проблема реформування системи освіти в Україні на сторінках журналу «Вільна українська школа (1917–1920)» / Л. Д. Березівська // Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини. – Київ, 2002. – Спец. вип.: До витоків становлення української педагогічної науки. – С. 51–55.
4. Березівська Л. Д. Проблеми освіти та виховання в діяльності київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Березівська Лариса Дмитрівна. – Київ, 1998. – 212 арк.
5. Березівська Л. Д. Проект єдиної школи в Україні про дванадцятирічну загальну середню освіту (1917–1920) / Л. Д. Березівська // Педагогіка і психологія. Вісн. НАПН України. – 2017. – № 1. – С. 77–84.
6. Березівська Л. Д. Проект єдиної школи в Україні про дванадцятирічну загальну середню освіту (1917–1921) / Л. Д. Березівська // Розвиток освіти в добу Української революції (1917–1921) : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [та ін.]. – Київ, 2017. – С. 6–7
7. Березівська Л. Д. Реформа шкільної освіти в добу Центральної Ради як перший національний досвід / Лариса Березівська // Шлях освіти. – 2006. – № 2. – С. 40–46.
8. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в період гетьманату П. Скоропадського (29 квітня – 13 грудня 1918) / Л. Д. Березівська // Історико-педагогічний альманах / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини [та ін.]. – Умань, 2006. – Вип. 2. – С. 15–32.
9. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в період Української національно-демократичної революції (1917–1920): історіографія питання / Л. Д. Березівська // Обрії. – 2011. – № 2. – С. 10–12.
10. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у XX ст.: історіографія питання / Л. Д. Березівська // Історико-педагогічний альманах / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини [та ін.]. – Умань, 2009. – Вип. 10 – С. 15–28.
11. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Н. М. Гупан. – Київ : А.П.Н., 2002. – 224 с.

12. Завальнюк О. М. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920) / О. М. Завальнюк, Ю. В. Телячий. – Кам'янець-Подільський : Абетка НОВА, 2001. – 212 с.
13. Кукурудзяк М. Г. З історії національної школи і педагогічної думки в Українській Народній Республіці / М. Г. Кукурудзяк, М. М. Собчинська. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 1997. – 175 с.
14. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Кн. 1. X–XIX ст. / за ред. О. В. Сухомлинської. – Київ : Либідь, 2005. – 621 с.
15. ЦДАВО України. – Ф. 2581. Народне міністерство освіти УНР (1917–1918). – Оп. 1. – Спр. 1. Протоколи шкільної ради при міністерстві, 17 липня 1917 р. – 24 квітня 1918 р. – 153 арк.
16. ЦДАВО України. – Ф. 2581. Народне міністерство освіти УНР (1917–1918). – Оп. 1. – Спр. 14. Листування, 17 липня 1917 р. – 24 квітня 1918 р. – Арк. 53.
17. ЦДАВО України. – Ф. 2201. Міністерство освіти Української держави (1917–1920). – Оп. 1. – Спр. 12. Обіжники Генерального секретаря освітніх справ про організацію роботи в школах України; тимчасовий закон про управління шкільними справами на Україні (25 липня 1917 – 10 грудня 1918). – 171 арк.
18. ЦДАВО України. – Ф. 2201. Міністерство освіти Української держави (1917–1920 рр.). – Оп. 1. – Спр. 399. Обіжники Міністерства народної освіти про організацію роботи середніх шкіл, 1917–1918 рр. – 88 арк.
19. Державний архів Хмельницької області. – Ф. Р.-5. Постанови Подільського губвиконкому (1927–1928). – Оп. 1. – Спр. 503. – 95 арк.

І. О. Орищенко

Викладання курсу історії України за підручником О. Я. Єфименко крізь призму регіоналістики

На сьогодні, в умовах масштабного реформування освітньої системи, важливим є вивчення здобутків та прорахунків реформ освіти, а також досвіду педагогів та освітян 1917–1921 рр. У фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігається «Початковий підручник українсько-московської історії для шкіл народніх», написаний Олександром Яківною Єфименко (1848–1918), етнографом і дослідницею історії українських земель, народного побуту та звичаїв.

До цієї проблематики неодноразово зверталися дослідники. Актуальні питання реформування освіти зазначеного періоду висвітлено у статтях Л. Березівської [1–5], В. Купрійчука. Особливості створення підручників для українських шкіл досліджували В. Калабська та І. Лебідь. До біографії подружжя Єфименків звертаються Я. Сурман, Г. Старикова, А. Капеллер.

О. Я. Єфименко народилася 30 травня 1848 р. в с. Варзуги Кольського повіту Архангельської губернії. Закінчила жіночу гімназію в Архангельську, вчителювала у м. Холмогори Архангельської губернії, де і познайомилася зі своїм чоловіком – П. С. Єфименком. Українець за походженням, етнограф, був відправлений у заслання за участь у студентському русі, де продовжив зібрання і обробку етнографічного матеріалу, друкував праці, присвячені побуту та звичаям населення півночі Росії і зумів зацікавити науковою діяльністю Олександром Яківну. У 1877 р. подружжя переїхало до України. О. Я. Єфименко співпрацювала з Імператорським російським географічним товариством, Харківським історико-філологічним товариством, Харківським

товариством грамотності, Полтавською вченою архівною комісією, виступала з доповідями та друкувала наукові праці у часописах.

У 1907 р. О. Я. Єфименко викладала на Вищих Бестужевських жіночих курсах у Петербурзі, створила український гурток та бібліотеку. У 1910 р. Харківським університетом їй було присвоєно ступінь доктора історії та звання професора. У 1917 р. повернулася до України, де продовжувала науково-дослідницьку роботу. У лютому 1918 р. надіслала Д. І. Багалію рукопис підручника з українсько-московської історії, який і став об'єктом нашого дослідження. У ніч з 17 на 18 грудня 1918 р. О. Я. Єфименко загинула під час нападу бандитів.

Упорядкований О. Я. Єфименко підручник для початкових шкіл Харківщини, мав сприяти формуванню політичної свідомості, відчуття громадянства. За зразок та інформативно-методичну основу було взято «Історію Слобідської України» Д. І. Багалія. О. Я. Єфименко наголошує, що стосовно питань української історії є значні труднощі у дотриманні принципу об'єктивності. Частина етнічних українських земель знаходились у складі іноземних держав, які не визнавали їх права на мовну чи історичну окремішність, тому і для учня, і для вчителя складно відмежувати власну історію від великодержавної. Грунтуючись на досвіді вчителювання, О. Я. Єфименко наголошує, що недоцільно надавати мовному питанню політичного забарвлення та наполягає на врахуванні при написанні підручника політичних особливостей регіону.

Матеріал підручника містить розділи, присвячені історії Слобожанщини, Наддніпрянської України, Московської держави, Київської Русі. Причиною такого розташування змістових частин є впевненість О. Я. Єфименко у необхідності розпочинати вивчення предмета з історії рідного для дітей Харківщини краю, далі розглядати досить близьку за суспільно-політичними та економічними ознаками Наддніпрянщину. Ознайомлення з російською історією, на думку автора, надає учням змогу зрозуміти спільні й відмінні риси російської та української державотворчої, ментальної, соціокультурної традиції. Нарешті, винесення у кінець курсу історії Київської Русі О. Я. Єфименко вважає природним, оскільки дітям складно зрозуміти події, віддалені від них у часі.

У підручнику розглянуто походження назви регіону (Слобожанщина), причини переселення людей на Схід, особливості управління, суспільно-економічного устрою та співвідношення повноважень місцевої та імперської адміністрації. Пояснення причин та наслідків історичних подій та процесів враховує вікові особливості сприйняття інформації, має образний характер. Авторка дотримувалася у викладі матеріалу принципу доступності стилю наукової праці для пересічного читача і вважала, що заради цього можна відійти від ретельного переліку дрібних фактів.

О. Я. Єфименко залишила помітний слід у розвитку українського культурно-просвітницького руху та наукової думки, здійснила внесок у підготовку шкільного підручника з української історії. Цій непересічній постаті приділялося чимало уваги у вітчизняній історіографії, однак у її

біографії та науковій діяльності ще багато моментів, які чекають на свого дослідника.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Проблеми освіти та виховання в діяльності київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – поч. XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Березівська Лариса Дмитрівна ; Ін-т педагогіки НАПН України. – Київ, 1998. – 212 арк. – Бібліогр.: арк. 174–189.
2. Березівська Л. Д. Реформа шкільної освіти в добу Центральної Ради як перший національний досвід / Лариса Березівська // Шлях освіти. – 2006. – № 2. – С. 40–46.
3. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в період гетьманату П. Скоропадського (29 квітня – 13 грудня 1918) / Л. Д. Березівська // Історико-педагогічний альманах / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини [та ін.]. – Умань, 2006. – Вип. 1. – № 2. – С. 15–32.
4. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у XX ст.: історіографія питання / Л. Д. Березівська // Історико-педагогічний альманах // Історико-педагогічний альманах / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини [та ін.]. – Умань, 2009. – Вип. 1. – № 10. – С. 15–28.
5. Berezivska L. D. The Ukrainian educational Vilna Ukrainiska Shkola (Free Ukrainian School) journal (1917–1920) as a source of the history of Ukrainian and foreign education (History of Education Society (UK)) / L. D. Berezivska // History of Education Researcher, number 101, may, 2018. – P. 3–11.

Петрошук Н. Р.

Трудове навчання в закладах середньої освіти Київської губернії (друга половина XIX ст.): історіографія питання

У ході дослідження встановлено, що організацію навчання в середніх загальноосвітніх закладах другої половини XIX ст. на українських землях, більша частина яких входила до Російської імперії, певною мірою в різних аспектах вивчали сучасні українські вчені (Л. Березівська, І. Бугаєвич, А. Вихрущ, Г. Іванова, М. Левківський, О. Сухомлинська, В. Рак, М. Ярошенко та інші). Досліджуючи загальні питання організації освітнього процесу в загальноосвітніх навчальних закладах України цього періоду, вони побіжно торкалися теми запровадження в освітній процес трудового навчання, його змісту, навчальної програми. Так, Л. Березівська [2] зазначає, що київські просвітницькі товариства сприяли розширенню мережі середніх навчальних закладів, у більшості яких викладалось трудове навчання. На думку вченої, на розвиток шкільної освіти (організація, зміст) вплинула освітня реформа 1856–1860 рр. [3].

Дослідниця В. Балакірева [1] розглянула погляди суспільства на підготовку дітей до праці, починаючи з перших пам'яток педагогічної думки (Антисфен, Демокрит, Кратет Фіванський та ін.), висвітлила форми організації трудового навчання.

У дисертаційному дослідженні А. Ємельової [4] конкретизовано зміст, програми навчання, форми організації трудового навчання в різних типах навчальних закладів у Катеринославській губернії кінця XIX – початку XX ст., їх особливості.

Науковець М. Карелін [5] дослідив процес поширення трудового навчання у земських школах Харківської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст. На основі аналізу архівних та інших матеріалів вчений аргументував, що впровадження трудового навчання у різних типах середніх закладів освіти (гімназіях – чоловічих та жіночих, державних і приватних, прогімназіях, реальних училищах) відбувалося нерівномірно. Головну роль у поширенні нового предмета відігравали приватні школи. З'ясовано, що предметами трудового навчання у досліджуваній період були: ручна праця, ремесла, рукоділля, і були вони обов'язковими.

У посібнику «Українська педагогіка в персоналіях» (2005) [6] висвітлено роль видатних педагогів минулого у розвитку освіти України, запровадженні трудового навчання у заклади освіти.

Історіографічний пошук засвідчив, що проблеми теорії і практики трудового навчання в закладах середньої освіти Київської губернії другої половини XIX ст. як окрема історико-педагогічна проблема комплексно й системно не вивчалась. Здійснено лише перші історіографічні спроби окресленої теми, що потребує подальшого вивчення.

Список використаних джерел

1. Балакірева В. А. З історії розвитку трудового навчання і виховання учнів молодшого шкільного віку та форм організації цього процесу / В. А. Балакірева // Наука і освіта. – 2014. – № 7. – С. 15-19.
2. Березівська Л. Д. Проблеми освіти та виховання в діяльності київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – поч. XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Березівська Лариса Дмитрівна ; Ін-т педагогіки НАПН України. – Київ, 1998. – 212 арк.
3. Березівська Л. Д. Шкільна реформа 1856–1860 років: причини, хід, напрями / Л. Д. Березівська // Шлях освіти. – 2004. – № 4. – С. 38–42.
4. Ємельова А. П. Розвиток трудового навчання в народних школах Катеринославської губернії (кінець XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А. П. Ємельова ; ДЗ «Луганський національний університет імені Т. Г. Шевченка». – Луганськ, 2014. – 20 с.
5. Карелін М. В. Трудове навчання у загальноосвітніх закладах Харківської губернії у другій половині XIX – на початку XX століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / М. В. Карелін ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2005. – 20 с.
6. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / [О. В. Сухомлинська, Н. Б. Антоненко, Л. Д. Березівська та ін.]; за ред. О. В. Сухомлинської. – Київ : Либідь, 2005. – Кн. 1 : X–XIX століття. – 621, [3] с. ; Кн. 2 : XX століття. – 549, [3] с

Ж. Г. Стельмашук

Річні звіти як джерело дослідження проблеми виховання дисциплінованості учнів жіночих та чоловічих шкіл м. Рівного (1943–1954 рр.)

Переосмислення підходів до виховання дисциплінованості як морально-вольової якості особистості в умовах Нової української школи зумовлює необхідність врахування досвіду виховання дисциплінованості шкіл спільного та роздільного навчання (1943–1954).

Джерельна база досліджуваної проблеми передбачає звернення до архівних матеріалів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України.

Однак проведене дослідження було б неповним без аналізу регіональних архівних матеріалів. Відтак, предметом наукової уваги стали матеріали окремих фондів Державного архіву Рівненської області. Так, значний масив інформації щодо проблеми виховання дисциплінованості учнів жіночих і чоловічих шкіл можна отримати зі справ фондів «Міське управління освіти» (Р–329) та «Обласне управління» (Р–2).

Здійснений аналіз річних звітів шкіл міста Рівне (тоді – Ровно) та Рівненського міського відділу народної освіти дав змогу об'єктивно висвітлити досліджувану проблему у практиці роботи шкіл в умовах роздільного навчання.

Предметом дослідження стали річні звіти п'яти чоловічих шкіл м. Рівне: двох семирічних (№ 6, № 9) та двох середніх (№ 2, № 3). Детальний аналіз цих документів дав змогу зробити висновки про те, що проблема дисципліни у чоловічих школах стояла досить гостро упродовж усіх років досліджуваного нами періоду. З'ясовано, що дирекція та педагоги чоловічих шкіл намагалися здійснювати належний виховний вплив на школярів з метою виховання дисциплінованості у контексті морального виховання та виходячи із завдань, що стояли перед чоловічими школами. Основними формами дисциплінування учнів чоловічих шкіл, як і жіночих, були класні, піонерські та комсомольські збори, п'ятихвилинки, політінформації, культпоходи у кіно та театр, екскурсії, підготовка стінгазет, конференції, диспути, вечори, а серед методів виховання – бесіда, переконування, роз'яснення, приклад, доручення, привчання, педагогічна вимога, громадська думка, режим праці та відпочинку, методи покарання.

Натомість звіти жіночих шкіл м. Рівне (№1, № 4, № 5 та №7) дають підстави стверджувати, що проблема дисципліни у них була актуальна у досліджуваній період, однак не була настільки критичною, як у чоловічих, що пов'язувалося із психофізичними особливостями учнів. Тому у чоловічих школах, на відміну від жіночих, виховання дисциплінованості починалося з постановки більш чітких, рішучих вимог, підкріплених роз'ясненнями, контролем та наглядом; система чергування учнів, педагогів, батьків та громадськості була суворішою, регламентованішою, а пріоритетними методами виступали контроль за поведінкою учнів, методи моралізування та покарань.

Отже, звіти про роботу шкіл за зазначені роки та звіти Рівненського міського відділу народної освіти є достовірним джерелом відомостей про особливості та зміст діяльності шкіл роздільного навчання (1943–1954), особливості виховання дисциплінованості учнів у досліджуваній період.

Краєзнавчі бібліографічні посібники у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як джерельна база здійснення регіональних розвідок

Сьогодні набувають актуальності наукові студії міждисциплінарних досліджень, зокрема з історичної регіоналістики як наукового напрямку. Історичні розвідки як правило базуються на географічних (територіальних) визначниках, адже досліджуються процеси життєдіяльності людських спільнот у площині певного регіону, краю. Першочерговим завданням дослідника є формування джерельної бази здійснення розвідки, вагоме місце серед яких займає вторинна продукція, зокрема бібліографічні покажчики. Для здійснення регіональних досліджень актуальними й незамінними є краєзнавчі бібліографічні посібники, які допомагають орієнтуватися в наявних інформаційних ресурсах. Такі видання подають інформацію про документи, що за змістом пов'язані з конкретною місцевістю та за територіально-змістовою ознакою належать до регіональної (краєзнавчої) бібліографії.

Бібліотеки є основними соціальними інститутами, котрі створюють, поширюють, зберігають й організують доступ користувачів до бібліографічної інформації, зокрема і краєзнавчої. Головною метою діяльності ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського НАПН України є проведення досліджень із питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, інформаційної діяльності, педагогічного джерелознавства, біографістики, історії освіти, сухомлиністики та сприяння здійсненню наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки, психології тощо [2, 3]. Результатом науково-дослідної роботи є підготовлені видання, зокрема науково-допоміжні, рекомендаційні, біобібліографічні посібники.

Певну частину бібліографічної продукції ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського складає бібліографія другого ступеня. Так, у 2019 р. фахівцями упорядковано посібник «Бібліографічні покажчики у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського: 37 Освіта. Виховання. Навчання. Дозвілля» [1]. Науково-допоміжний покажчик містить повний перелік бібліографічних покажчиків з питань освіти й педагогіки, наявних у фонді бібліотеки, які хронологічно охоплюють період з 1919 р. до 2017 р. Метою видання є сприяння навігації в масиві бібліографічної продукції з фонду книгозбірні.

У підготовленому покажчику представлена низка видань, які висвітлюють бібліографічні посібники, що прямо або опосередковано презентують інформаційні ресурси певного регіону, краю. Серед них зокрема, «Анотований каталог друкованої продукції Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти», «Бібліографічний покажчик друкованих наукових праць викладачів університету (до 80-річчя заснування СумДПУ ім. А.С.Макаренка)», «Бібліографічний покажчик наукових, науково-методичних та публіцистичних праць Херсонського

державного університету (2002–2006 роки)», «Викладачі Ніжинської вищої школи», «Воєнно-історичні студії викладачів Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (1995–2015 рр.)», «Друковані видання професорсько-викладацького складу та співробітників Української інженерно-педагогічної академії (2003–2007 рр.)», «Друковані праці викладачів та співробітників Харківської державної академії культури (1947–1998)», «Друковані праці викладачів та співробітників Харківської державної академії культури (1999–2003)», «Історія Харківського університету за двісті років», «Наукові праці викладачів, співробітників і студентів Волинського державного університету ім. Лесі Українки», «Освіта і виховання у дослідженнях науковців кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (1991–2014)», «Перший вищий навчальний заклад Надзбруччя (до 70-річчя заснування Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка)», «Кафедра технології друкованих видань та паковань [Української академії друкарства]», «Показчик праць, опублікованих у виданнях Черкаського державного педагогічного інституту (1941–1965 рр.)», «Товариство «Просвіта» у Львові, 1868–1939», «Україномовна колекція освітянської літератури у фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка (1857–1923 рр.)» та ін.

Отже, зазначені видання певною мірою слугуватимуть джерельною базою для здійснення регіональних розвідок, адже висвітлюють краєзнавчий аспект соціогуманітарного знання в межах географічного простору регіону.

Список використаних джерел

1. Бібліографічні покажчики у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського : 37 Освіта. Виховання. Навчання. Дозвілля [Електронний ресурс] : наук.-допом. бібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Самчук Л. І., Вербова В. В., Горбенко Н. А. ; наук. ред. Березівська Л. Д.]. – Текст. дані. – Київ, 2019. – 98 с. – Режим доступу: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/02/Bibliographic_indexes_in_the_fund_DNPB_2019.pdf (дата звернення: 06.10.2019). – Назва з екрана.

2. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського: здобутки та перспективи (2015–2019) [Електронний ресурс] : інформ. довід. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; наук. ред. Л. Д. Березівська ; авт. кол.: Л. Д. Березівська, Л. І. Страйгородська, С. М. Кравченко [та ін.]. – Текст. дані. – Вінниця : Твори, 2019. – 204 с. – Режим доступу: <http://dnpb.gov.ua/ua/?ourpublications=21138> (дата звернення: 06.10.2019). – Назва з екрана.

3. Стратегія розвитку Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського на 2017–2026 роки [Електронний ресурс] / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [авт.: Березівська Л. Д., Зозуля С. М., Страйгородська Л. І.] ; за заг. ред. Л. Д. Березівської. – Текст. дані. – Київ, 2017. – 27 с. – Режим доступу: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/Development-strategy-2017-2026_ukr.pdf (дата звернення: 06.10.2019). – Назва з екрана; Development strategy of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine for 2017–2026 [Electronic resource] / V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine ; [authors: Berezivska L. D., Zozulia S. M., Strayhorodska L. I.] ; editor: L. D. Berezivska. – Text data. – Kyiv, 2017. – 27 p. – Mode of access: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/Development_strategy_2017-2026_en.pdf (last access: 06.10.2019). – Title from the screen.

Роль часопису «Освіта» (1918–1919, м. Кам'янець-Подільський) у проведенні регіональних історико-педагогічних досліджень

У сучасному науковому просторі дедалі більшої актуальності набувають дослідження з історії освіти регіонального характеру, що зосередженні на вивченні конкретних освітніх процесів та явищ локального географічного рівня. Мета таких розвідок полягає у висвітленні характерних рис та особливостей розвитку освіти того чи іншого регіону, розкритті маловідомих чи невідомих фактів, введенні до наукового обігу нових інформаційних ресурсів регіонального рівня (архівні документи, періодичні видання тощо), що суттєво доповнює та збагачує історико-педагогічне знання.

Важливу роль у здійсненні будь-якого історико-педагогічного дослідження, зокрема й регіонального характеру, відіграє джерельна база, від повноти, ґрунтовності й інформативності якої залежать результати розвідки. Особливе місце серед джерел займають періодичні видання, адже вони оперативно реагують на суспільні зміни, висвітлюють нагальні й актуальні питання, представляють позиції широкого кола освітян та науковців. У фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського зберігається низка періодичних видань регіонального спрямування різних хронологічних періодів. Серед інших найменувань педагогічної періодики у книгозбірні міститься журнал «Освіта», що видавався у Кам'янці-Подільському впродовж 1918–1919 рр. [1]. Його матеріали суттєво розширяють джерельну базу регіональних історико-педагогічних досліджень.

«Освіта» – двотижневий педагогічний журнал, що виходив за редакцією співробітників відділу позашкільної освіти Подільської губернської народної управи М. Ільїнського та Є. Кондрацького. Готувалося видання за плідної співпраці з такими видатними педагогами Кам'янець-Подільського університету, як ректором, професором І. Огієнком, професорами В. Бідновим, П. Бучинським, К. Широцьким, приват-доцентами Л. Білецьким, І. Крип'якевичем, М. Драй-Хмарою, М. Чайковським та ін. Журнал адресувався всім діячам освіти Поділля, насамперед учителям. Його мета полягала у висвітленні теоретичних та практичних аспектів навчання й виховання, згуртуванні освітян Подільського краю навколо професійних інтересів, інформуванні громадськості про стан шкіл та вчительства, заходи земств та міст щодо розвитку освіти, діяльність Просвіт, учительських спілок та інших культурно-освітніх організацій.

Важливим завданням редакційної колегії часопису було слідкувати за виходом у світ педагогічної літератури та повідомляти освітянську спільноту про новинки друкованого слова, інформувати про закони й розпорядження з питань освіти. Окрім того, у виданні з метою покращення освітнього процесу друкувалися практичні рекомендації щодо його організації та проведення; розміщувалися оголошення про вакантні посади в школах губернії, що сприяло вирішенню кадрових проблем.

На сторінках журналу міститься низка різнопланових матеріалів, які згруповано в шість блоків: 1) статті (наукові розвідки з різних питань освіти); 2) із життя шкільного та позашкільного (публікації, що відображають діяльність шкіл, культурно-освітніх організацій, становище педагогічних кадрів та їх підготовку, державну політику в галузі освіти тощо); 3) хроніка (інформація про актуальні освітні події регіонального та загальнодержавного характеру); 4) критика та бібліографія (відгуки, рецензії на нові педагогічні видання, огляди дитячої літератури); 5) розпорядження (нормативно-правові документи, що регулювали діяльність освітніх установ); 6) оголошення (інформація про проведення нарад працівників освіти, вихід з друку важливих видань, вільні робочі місця у школах губернії та ін.).

Отже, часопис «Освіта» займає важливе місце у формуванні джерельної бази регіональних історико-педагогічних досліджень. Він містить широкий спектр матеріалів про розвиток освіти й педагогічної думки Поділля. Видання слугуватиме цінним джерелом інформації для вчених, освітян, здобувачів освіти, які цікавляться освітніми процесами та явищами, життям і діяльністю видатних педагогів Подільського краю.

Список використаних джерел

1. Освіта : двотижневий пед. журн. Поділ. Губер. Нар. Управи / Поділ. Губер. Нар. Управа. – Кам'янець на Поділлі : Друкарня Поділ. Губер. Нар. Управи, 1918–1919. – Виходив раз на два тижні.

С. М. Хонта

Основні часописи Українського педагогічного товариства «Рідна школа» (1881–1939 рр.) у книжковому русі Галичини

Українське педагогічне товариство «Рідна школа» (1912–1926), яке з 1881 р. по 1912 р. існувало під назвою «Руське педагогічне товариство», за змістом і формою представляло першу українську освітньо-шкільну організацію, основним завданням якої (згідно зі Статутом) було поширення українського шкільництва і згуртування українських педагогів у Галичині. Пріоритетними формами роботи Товариства «Рідна школа» були боротьба з неписемністю, бібліотечна справа, організація культурно-освітніх заходів, видавництво тощо.

Засновниками товариства стали українські педагоги Анатоль Вахнянин, Омелян Огоновський, Омелян Партицький, Омелян Савицький, Роман Заклинський, Дмитро Вінцковський, священники Іван Величко, Володислав Бачинський, редактор газети «Діло» Володимир Барвінський та інші українські громадські діячі. Товариство «Рідна школа» функціонувало в Галичині до 1939 р. і мало місцеві осередки. Разом з тим воно завжди прагнуло створити свій друкований орган, де б висвітлювало всі напрями роботи.

Першим часописом товариства у 1880 р. стала «Школьна Часопись», яку видавав Г. Врецьона (активний член Товариства). Основними та архіважливими у Часописі були дидактично-педагогічні та методичні матеріали, окрім цього на шпальтах часопису робились перші спроби

подання бібліографічної інформації. Після 10 номера у 1889 р. «Школьна Часопись» припинила своє існування. Натомість з'явилося видання «Учитель», яке виходило з 1889 по 1914 р. і стало найавторитетнішим педагогічним журналом Галичини. В «Учителі» висвітлювались актуальні проблеми національного шкільництва та виховання учнівської молоді, які розгорталися в розділах: «Розправи наукові», «Матеріали з шкільної практики і методики», «Справи учительства і шкільництва» та рубриках «Школьні вѣсти», «Постанови властей шкільних», «Справа Руского товариства педагогічного» тощо. Окрім цього, у кожному номері традиційно велася рубрика «Слово от редактора», де обговорювалися найважливіші тогочасні проблеми: проблема неписьменності, занепад рідної мови тощо.

Значне місце в часописі «Учитель» відводилося критичним виступам та рецензіям на педагогічні видання не лише українських, але й польських та німецьких авторів. У рубриках «Критична оцінка», «Огляд педагогічної преси», «Бібліографія», «Наука, штука і література» друкувалися рецензії, огляди, критичні відгуки та повідомлення про педагогічну літературу й твори українських письменників.

У 1911–1914 рр. товариство «Рідна школа» видає «Науковий додаток до «Учителя». Основною метою додатка було систематично видавати літературно-критичні матеріали, рецензії та бібліографічну інформацію. У червні 1914 р. часопис «Учитель» припинив свою діяльність. З 1927 р. під керівництвом товариства «Рідна школа» почав виходити часопис «Рідна школа», який повинен був поширювати і поглиблювати ідею української школи, публікувати матеріали про шкільне та дошкільне виховання. Рубриками часопису «Рідна школа» були: «З життя товариства», «Хроніка», «Дописи», «Комунікати», «Ріжні вісти», «Бібліографія», «Переписка Редакції». На сторінках часопису велася дискусія про створення дитячих бібліотек при Кружках «Рідної школи», йшлося про правильний підбір літератури для таких бібліотек. Велася обговорення про становище української книги в Галичині шляхом видання товариством власної друкованої продукції. Бібліографічну інформацію у часописі «Рідна школа» можна представити за такими напрямками:

- 1) річні показники змісту часопису;
- 2) видавничі та книготорговельні списки літератури;
- 3) рекомендаційні списки, які допомагали вчителям, бібліотекарям та молоді орієнтуватися у книжковому морі;
- 4) тематичні бібліографічні огляди літератури;
- 5) критичні статті про окремі твори.

Отже, Товариство «Рідна Школа» виконувало функції «національного освітнього міністерства» для західноукраїнського населення. Своєю видавничою діяльністю воно сприяло вихованню та просвітництву національно-прогресивної молоді, формуванню читацьких інтересів не тільки дітей та молоді Галичини, а й галицької інтелігенції загалом – учителів, священників, бібліотекарів. Саме видавнича діяльність товариства згодом представить культурно-освітнє життя Західної України, надихне нові покоління на більш сміливі завдання національного поступу, виховає

майбутніх вояків ОУН та УПА, лікарів, педагогів, провідних діячів науки та мистецтва.

О. Б. Бондарчук, Р. І. Палійчук

Журнал «Новим шляхом» (1927–1930 рр.) як джерело дослідження регіональних особливостей Кубанського краю

Фонди наукових освітянських книгозбірень містять представницький в територіальному охопленні сегмент періодичних видань регіонального характеру. Дослідження часописів – спроба прослідкувати в тематичному й змістовому контексті аналіз освітніх явищ і педагогічних фактів, виявлення загальнонаціональних тенденцій розвитку педагогічної науки й освіти в регіональному вимірі.

Журнал «Новим шляхом» – український педагогічний журнал органу Центрораднацмену Наркомосу РСФРР, що видавався Державним видавництвом України, північно-кавказькою філією в Краснодарі впродовж 1927–1930 рр. і виходив двічі на місяць. Видання готувалося українською мовою, це пов'язано з коротким періодом українського національного відродження на Кубані в 20-х рр. ХХ ст. Станом на 1926 р. українці на Кубані все ще залишались найбільш чисельною етнічною групою, що становила 45,48 % мешканців. Однак радянська влада не була зацікавлена в збереженні української кубанської культури. Проти українського населення проводились репресії. Прагнучи скоротити чисельність українців, російські більшовики провели колективізацію і спровокували голод. У 1932 р. на Кубані закрили всі українські школи, а українські книжки не видавалися. Українська мова розглядалася як прояв «українського буржуазного націоналізму». Таким чином, українське національне відродження на Кубані тривало не довго.

Характерною рисою журналу «Новим шляхом» є його прикладне спрямування та презентація практико-орієнтованої освітньої методології. Уже в першому номері видання редакційна колегія в передмові запрошує до співпраці педагогів-практиків та зазначає, що матеріал для часопису дібрано з орієнтацією на інтереси й потреби широких мас українського вчителства.

Розгляд публікацій журналу «Новим шляхом» дає змогу зробити висновок, що видання сприяло формуванню світоглядних та аксіологічних настанов серед тогочасних педагогів-практиків. Публікації часопису містять відомості про важливі проблеми освітньо-виховного процесу у школі, які були характерні для досліджуваного хронологічного періоду, та шляхи їх розв'язання. Таким чином, з допомогою статей, що друкувалися у журналі «Новим шляхом», відбувалася багатоаспектна професійна комунікація педагогів, обмін досвідом між активними вчителями з творчим підходом до своєї фахової діяльності.

Журнал «Новим шляхом» може слугувати унікальною джерельною основою для сучасних досліджень з історії вітчизняної педагогіки та підґрунтям для становлення практичних і методологічних основ реформування й модернізації сучасної освітньої галузі в Україні.

Регіональне бібліотекознавство у сучасній соціально-комунікаційній структурі територіальної громади: еволюція дослідницьких підходів

Термінологічна частина нашої розвідки базується на твердженні, що регіон – це соціальна конструкція, яка постійно змінюється в частині характерних для певної території ознак природного й культурного ландшафту та самосвідомості населення, яке належить до відповідної територіальної громади.

Щодо розвитку бібліотечної системи регіону, то доцільним є її дослідження в контексті врахування низки чинників, які впливають на проведення регіональних бібліотекознавчих досліджень, зокрема соціокультурних особливостей територій, комунікаційної структури, природних умов, соціально-демографічного та освітнього потенціалу.

На основі контент-аналізу фундаментальних досліджень із питань регіонального бібліотекознавства (М. Апшай, О. Воскобойнікової-Гузевої, Т. Костирко, О. Мар'їної), в яких концепт «регіональне бібліотекознавство» відрефлексовано на рівні понять «регіональна діяльність», «регіональний ресурс», «регіональний електронний продукт», «регіональні бібліотечні мережі», можемо виокремити декілька основних груп розвідок, що висвітлюють особливості регіонального підходу в бібліотечній діяльності. Перша орієнтована на теоретичні узагальнення, рефлексії, які розглядають концепції, загальні принципи й підходи до формування системи краєзнавчих ресурсів, продуктів і послуг. Друга сфокусована на описі практичного досвіду функціонування та розвитку означених ресурсів у соціально-комунікаційному середовищі наукових бібліотек. У рамках третьої групи здійснюється аналіз різноманітного зарубіжного й українського програмного забезпечення, яке використовують книгозбірні для створення й надання доступу користувачам до регіональних ресурсів, продуктів і послуг, а також для здійснення окремих процесів й операцій краєзнавчої діяльності. Четверта – це група публікацій, присвячених питанням корпоративної каталогізації електронних ресурсів; п'ята окреслює проблеми організації корпоративних бібліотечних об'єднань у регіоні.

Отже, вітчизняна концепція регіонального бібліотекознавства розглядає системну єдність бібліотечних об'єктів, явищ та процесів через «внутрішній контур» їхньої діяльності в межах цілісності усіх елементів цієї системи незалежно від рівня розвитку бібліотечного забезпечення територіальної громади. Перспективи подальших досліджень, враховуючи результати моніторингу пошукових систем за ключовими словами нашої розвідки, носять локальний характер, обмежений оприлюдненням результатів діяльності обласних універсальних наукових бібліотек.

Матеріали регіональних учительських з'їздів як джерело вивчення питання про облаштування класних кімнат (60–80-ті рр. ХІХ ст.)

Учительські з'їзди, які почали системно проводитися в Україні, починаючи з 60-х рр. ХІХ ст. відомим педагогом М. Корфом, відіграли велику роль в облаштуванні шкільних приміщень, зокрема класних кімнат [2, с.423]. Перші з'їзди, які організовувались земствами і мали регіональний характер, розглядали питання організації та ведення навчання у народних школах, навчально-методичного забезпечення шкіл, оплати праці і побуту учителів тощо. Нині матеріали учительських з'їздів слугують важливим джерелом інформації про організацію шкільного життя, зокрема про облаштування класних кімнат.

Учительські з'їзди, проведені у 1867–1874 рр. набули соціальної значущості, оскільки були засобом привернення уваги громадськості до проблем школи; завдяки їх діяльності суспільство отримувало інформацію про стан розвитку закладів освіти [1].

Перший регіональний з'їзд учителів початкової школи восени 1867 р. провів М. Корф в Олександрівському повіті Катеринославської губернії. На з'їзді М. Корф представив свій проект шкільних приміщень, класних кімнат для молодших і старших учнів [2].

Перед учительськими з'їздами, як правило, спочатку проводились з'їзди інспекторів народних шкіл, на яких вирішувались нагальні питання організації шкільного життя. Наприклад, на з'їзді інспекторів народних училищ Чернігівської і Полтавської губернії, який відбувся з 2 по 7 липня 1880 р., було порушено питання про непристосованість та незручність шкільних до навчального процесу (йшлося про велику кількість дітей, яких потрібно розмістити у невеликих класних кімнатах; несвоєчасність ремонту та недостатню кількість коштів для облаштування класів; порушувалися питання про відсутність необхідних меблів, адже в деяких училищах не було ні учительських столів, ні стільців, необхідної кількості шкільних лавок, годинника, дзвінка і т. д. [3].

У 1875 р. царський уряд заборонив учительські з'їзди, а їхня робота була відновлена аж у 1896 р. Аналіз матеріалів з'їздів за дев'ять років дає змогу зробити висновки про те, що вони мали гуманістичний аспект, сприяли формуванню у вчителів навичок самоосвіти, самовиховання й самовдосконалення, гуманного ставлення до дитини. Матеріали регіональних і всеросійських з'їздів є цінною джерельною базою для вивчення різних аспектів розвитку освіти; вони мали великий вплив на розвиток вітчизняної педагогічної думки й були високо оцінені сучасниками.

Список використаних джерел

1. Вдовенко В. В. Проблеми початкової освіти України в роботі педагогічних з'їздів (1861–1920 рр.) : автореф. дис... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Вдовенко Вікторія Віталіївна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2005. – 19 с.

2. Латышина Д. И. История педагогики. Воспитание и образование в России (X – начало XX века) : учеб. пособие / Д. И. Латышина. – Москва : ФОРУМ, 1998. – 584 с.

3. Чарнолуский В. И. Съезды по народному образованию : сб. постановлений и резолюций Всерос. и обл. съездов по вопр. нар. образования (шк., внешк. и дошк.) с подроб. свод. алф. указ. содерж. : (включены постановления 61 съезда) / сост. В. И. Чарнолуский. – Петроград : Изд-во журн. «Вестник Народного Образования», 1915. – X, 345 с.

Відомості про авторів

Баліка Людмила Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського Державного гуманітарного університету

Березівська Лариса Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Бондарчук Оксана Борисівна, завідувач відділу наукової організації та зберігання фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського

Зайченко Іван Васильович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України

Коляда Наталія Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Кропочева Наталія Миколаївна, науковий співробітник відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського

Міхно Олександр Петрович, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, директор Педагогічного музею України

Олійник Валентина Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом

Орищенко Ірина Олександрівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник сектору рідкісних видань відділу наукової організації та зберігання фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського

Палійчук Руслана Іванівна, завідувач сектору рідкісних видань відділу наукової організації та зберігання фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського

Петренко Інна Федорівна, аспірант кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Петренко Оксана Борисівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Радул Ольга Сергіївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Стельмашук Жанна Григорівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського Державного гуманітарного університету

Страйгородська Людмила Іванівна, кандидат історичних наук, заступник директора з науково-інформаційної та бібліотечної роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського

Тарнавська Сніжана Вікторівна, кандидат історичних наук, завідувач відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського

Філоненко Оксана Володимирівна, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки дошкільної та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Хопта Світлана Михайлівна, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

РЕГІОНАЛЬНІ ВИМІРИ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ

збірник матеріалів науково-методологічного семінару з історії освіти

Редакційна колегія:

Березівська Л. Д., д-р пед. наук, професор,
член-кореспондент НАПН України (голова редкол.)

Лапаєнко С. В., канд. пед. наук, с. н. с.

Сухомлинська О. В., д-р пед. наук, професор,
дійсний член НАПН України

Тарнавська С. В., канд. іст. наук

Бібліографічний редактор:

Самчук Л. І.

Літературний редактор:

Хопта С. М.

Технічний редактор:

Дроншкевич О. В.

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК No 4681 від 04.02.2014 р.

Тел./факс (044) 239-11-03 e-mail: dnpb@i.ua